

ЗМІСТОВНЕ ДОЗВІЛЛЯ – ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

А Стаття присвячена аналізу організації змістовного дозвілля школи-інтернату і його впливу на розвиток інтелектуального та творчого потенціалу особистості кожного учня. Розвиток соціально-педагогічної роботи в Україні за останнє десятиріччя характеризується переосмисленням традиційних підходів до роботи з дітьми, значними змінами та новаціями в цій сфері. Це у свою чергу вимагає розроблення нових підходів до процесу виховання підростаючих поколінь та організації активного дозвілля. Специфіка інтернатних закладів освіти України вимагає ще більшої уваги до виховного процесу учнівського колективу.

Ключові слова: дозвілля, позаурочна робота, виховання, інновації.

Леонід Мироненко. Содержательный досуг – фактор развития интеллектуального и творческого потенциала личности ученика.

А Стаття посвящена анализу организации содержательного досуга школы-интерната и его влияния на развитие интеллектуального и творческого потенциала личности каждого ученика. Развитие социально-педагогической работы в Украине за последнее десятилетие характеризуется переосмыслением традиционных подходов к работе с детьми, значительными изменениями и новациями в этой сфере. Это в свою очередь требует разработки новых подходов к процессу воспитания подрастающих поколений и организации активного досуга. Специфика интернатных учебных заведений Украины требует ещё большего внимания к воспитательному процессу ученического коллектива.

Ключевые слова: досуг, внеурочная работа, воспитание, инновации.

Leonid Myronenko. Meaningful leisure as the factor of the development of intellectual and creative potential of the student's personality.

С This article is devoted to the analysis of meaningful leisure of boarding school students and its impact on the development of intellectual and creative potential of each of them. The development of social and pedagogical work in Ukraine during the last decade is characterized by rethinking of traditional approaches to work with children, significant changes and innovations in this area. This in turn requires the development of new approaches to the process of education of future generations and active leisure, too. Specificity of Ukrainian boarding schools requires even more attention to the educational process of student team.

Key words: leisure, overtime work, education, innovation.

Дітей не треба виховувати – з дітьми потрібно дружити.

С. Соловейчик

Постановка проблеми. Виховання особистості учня – доволі складний і багатогранний процес, однією з особливостей якого є те, що він відбувається не тільки у стінах школи, а й за її межами. Відомо, що у школі виховання особистості є педагогічно керованим процесом, а в позаурочний час вплив на особистість здійснюється здебільшого стихійно. Але якщо учень перебуває в стінах школи протягом 24 годин на добу, то 90 % виховної роботи та її результат лягає на плечі педагогічного колективу, а саме вчителів і вихователів. Така специфіка роботи шкіл-інтернатів накладає на них ще більшу відповідальність за кожного окремого учня, за його успіхи та невдачі, обраний шлях у майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведення вільного часу впливає на фізичний і духовний розвиток людини, її соціалізацію. До цієї проблеми зверталися представники класичної педагогічної думки: Я. А. Коменський, С. Т. Шацький, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський. Великий інтерес становлять роботи сучасних учених, які зробили значний внесок у розроблення проблеми організації вільного часу молоді: І. С. Кон, А. В. Мудрик, Г. О. Євсєєва, Г. В. Бочарова, Д. С. Махов, С. А. Шмаков.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Розвиток соціально-педагогічної роботи в Україні за останнє десятиріччя характеризується переосмисленням традиційних

підходів до роботи з дітьми, значними змінами та новаціями в цій сфері. Це у свою чергу вимагає розроблення нових підходів до процесу виховання підростаючих поколінь та організації активного дозвілля. Специфіка інтернатних закладів освіти України вимагає ще більшої уваги до виховного процесу учнівського колективу.

Тому **метою даної статті** і є проаналізувати організацію змістовного дозвілля школи-інтернату та його вплив на розвиток інтелектуального та творчого потенціалу особистості кожного учня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме дозвілля виступає найсприятливішою сферою реалізації інтересів учнів, має значні потенційні можливості для виховання всебічно розвиненої особистості. Учнів потрібно навчати як праці, так і відпочинку.

«Відпочинок може бути і бездіяльністю, й активною діяльністю. Бездіяльність у кращому значенні цього слова необхідна як розрядка після інтенсивної, напруженої праці – розумової або фізичної. Але в житті людини не повинно бути жодної хвилини, коли б вона не збагачувала духовні багатства. Для того, хто вміє відпочивати, навіть милування природою і творами мистецтва є творчістю. Відпочинок лише тоді відпочинок, коли видима бездіяльність є активною грою духовних і фізичних сил» [4, с. 149].

Позаурочна виховна діяльність складає органічну частину життя школи-інтернату і являє собою систему організованих і цілеспрямованих занять, які допомагають дітям успішно вчитися, виробляють у них навички суспільно корисної праці, свідому дисципліну, колективізм, сприяють мораль-

ному, розумовому, фізичному вихованню школярів, задовольняють їхні культурні запити і спрямовують активність у русло корисної діяльності.

Головними завданнями змістовного дозвілля є поглиблення загальнонаукових і спеціальних знань, розвиток світогляду учнів, виявлення різноманітних творчих здібностей і сприяння їх всебічному розвитку, виховання в школярів самостійності та ініціативи, вироблення навичок самоосвіти, підготовка до майбутньої практичної діяльності. Таким чином, змістовне дозвілля може стати важливою умовою підвищення ефективності всього навчально-виховного процесу шкіл-інтернатів.

Навчально-виховний процес повинен передбачати органічне поєднання професійної діяльності педагогів школи з творчими намірами і діями дітей в єдиному пізнавально-творчому процесі. Лише творча особистість спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрями розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій.

Спробуємо розібратися у суті поняття дозвілля та його формах. Дозвілля – це заняття у вільний час, за допомогою яких людина розвиває й реалізує свій творчий потенціал, бере участь у виробництві матеріальних і духовних цінностей, ефективніше вдосконалює себе як особистість. На відміну від природної основи відновлення сил людини, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил. У школі-інтернаті, де дитина перебуває цілу добу, це поняття дещо розширене і включає в себе час від підйому до відбою. Кожна хвилина перебування в школі повинна бути розписана, адже занадто довгий відпочинок є шкідливим.

А. С. Віреніус зазначає: «Цілковитий відпочинок власне і немислимий, за винятком сну. Відпочинком є будь-яка розвага, якщо вона захоплює або навіть бодай трішки цікава. Сидіння в театрі, на концерті, на прогулянці є достатнім відпочинком, який заспокоює душу й тіло після роботи. Цілковитий відпочинок не тільки не потрібен, але й шкідливий, тому що бездіяльні думки, бездіяльні мрії ні до чого зазвичай путнього не призводять...» [1, с. 99].

Позаурочна робота – це організована і цілеспрямована позаурочна діяльність учнів, мета якої розширити й поглибити знання, вміння і навички, розвинути в них самодіяльність і творчі здібності, задовольнити їхні інтереси і забезпечити розумний відпочинок.

Форми позаурочної роботи – це види об'єднань, способи організації учнів і педагогів для спільної діяльності після навчальних занять, а також конкретні просвітницько-пізнавальні й виховні акції, розраховані на масову чи диференційовану учнівську аудиторію.

Розрізняють масові, групові та індивідуальні форми позаурочної роботи. До масових форм виховної роботи належать: тематичні вечори, конференції, тижні різних предметів, зустрічі з видатними людьми, конкурси, туризм тощо. Найпоширенішими формами масової виховної роботи в нашій школі є загальношкільні вечори та дискотеки, предметні тижні.

Групові форми роботи – це гуртки, екскурсії, походи, виховні години тощо. Найвідомішими, випробуваними, дієвими і популярними формами позаурочної виховної роботи є гуртки та клуби. Вони використовуються для різнобічної освіти і виховання учнів із метою розвитку художніх, спортивних, вольових, організаторських здібностей, умінь, навичок. Для нашої школи це також не виключення. Оскільки основним профілем Полтавської школи-інтернату № 1 є спорт, тому основна частина наших учнів відвідують різні спортивні секції та клуби. Зокрема: футбольні клуби «Молодь», «Ворскла», «Ніка»; спортивні секції з волейболу та

вільної боротьби, тренажерний зал «Аполлон». Крім того, на базі школи діють фотогурток «Кадр», художній гурток «Сонячний промінь», вокально-інструментальний гурток «Мрія». Істотною рисою гуртків є порівняно невеликий кількісний склад учнів, груповий характер діяльності, наявність спільних інтересів і спільної мети.

Науково обґрунтована гурткова робота сприяє формуванню різнобічно розвиненої особистості, вихованню інтересу до нового, прагнення до успіху. Щоб підвищити ефективність цього виду діяльності, треба наповнити гурткову роботу новим змістом, шукати неординарні підходи, не боятися нестандартних рішень. Заняття в гуртках проводяться за планами, регулярно, ведеться облік роботи.

І третьою формою позаурочної роботи є індивідуальна. Потреба індивідуального підходу зумовлена тим, що будь-який вплив на дитину переломлюється через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови». Запорукою успішної індивідуальної роботи є вивчення індивідуальних особливостей учнів. Щоб впливати на особистість, треба її знати.

Дозвільна діяльність диктується особистими потребами людини, а інтерес виступає як її домінуючий мотив. Дозвільна активність чи пасивність людини повною мірою визначається лише наявністю або відсутністю інтересу до неї. Тому спонукання людини до того або іншого виду дозвільної діяльності, як і включення в неї, повинно виходити з урахування її інтересів, оскільки неврахований інтерес – це незадоволена потреба [2, с. 61].

Передусім важливо встановити довірливі, доброзичливі стосунки між педагогами і вихованцями. Зробити це часом нелегко, оскільки учні, які найбільше потребують індивідуальної виховної роботи, нерідко підозріло ставляться до педагогів. Велике значення при цьому має авторитет вихователя, знання ним вихованців, уміння швидко зорієнтуватися у ситуації, передбачити наслідки своїх дій. Така робота повинна бути систематичною, спрямовуватися не лише на проведення бесід з конкретного приводу, а й наперед продуманих профілактичних розмов та інших заходів з вихованцями.

Методика індивідуального виховного впливу залежить від індивідуальних особливостей учня і його психологічного стану, темпераменту. В кожному конкретному випадку треба створити педагогічну ситуацію, яка б сприяла формуванню позитивних якостей чи усуненню негативних. Індивідуальний виховний вплив здійснюють через безпосередній вплив педагога на особистість учня або через колектив. Ці способи взаємопов'язані, взаємодоповнюють один одного. Безпосередній виховний вплив на вихованця педагог здійснює наодинці з ним або в присутності учнів, батьків, педагогів (що посилює виховний вплив, проте зловживати цим не треба, оскільки страждає почуття гідності дитини).

Цікавою формою індивідуальної виховної роботи є колекціонування – збирання однорідних предметів, які викликають науковий, художній, історичний інтерес. Цим процесом потрібно керувати. Учні найчастіше колекціонують марки (філателія), монети (нумізматики), художні листівки, плакати, репродукції, мінерали, плоди, насіння тощо. Інколи корисною може бути організація в класі виставки й огляду колекцій, які є в учнів.

Усі перераховані вище форми позаурочної роботи здійснюються під керівництвом творчого вихователя, а успіх вихованців напряму залежить від того, з яким настроєм він прийшов на роботу і наскільки сильно вірить в їхні можливості. «Для того, щоб виховати щасливих дітей, збудити в них прагнення до щастя, наш дім може бути і бідним, і багатим, і яким завгодно, але необхідно, щоб хоч хто-небудь в оточенні дитини був щасливим, заражав її бажанням щастя»

й підтримував віру в його можливість», – говорив педагог Симон Соловейчик [3, с. 18].

Численні психолого-педагогічні дослідження доводять, що найсприятливіший період розвитку інтелектуальних здібностей людини – це дитинство. Інтелектуальний розвиток дитини відбувається головним чином у школі, хоч не можна зменшувати роль сім'ї також. Оскільки мова йде про школу-інтернат, де діти проводять не менше 5 днів на тиждень, саме на вихователів лягає роль «других батьків», які власним прикладом стимулюють особистісне зростання школяра.

Основним завданням позаурочних заходів нашої школи є розвиток інтелектуального та творчого потенціалу особистості учня. У закладі навчаються різні діти за своїм соціальним становищем і рівнем інтелектуального розвитку. Проблема в тому, що більшість неблагополучних і мало-забезпечених сімей кожного дня стикаються з проблемою виживання, і для них проблема інтелектуального росту їхніх дітей не є проблемою. Дитина, що вийшла з нижчих шарів, опиняється «між двох вогнів» – між шкільним вихованням, яке не знаходить відгуку в її родині, з одного боку, і повсякденним життям, яке властиве її середовищу, і заставляє її як найшвидше прилучитися до світу праці, з метою здобуття самостійності. У подібній системі тільки завдяки особливим особистісним якостям і педагогічній майстерності вихователя, дитина з такої сім'ї може подолати ті перешкоди, що стануть перед нею на шляху до «інтелігентності» і подальшої університетської освіти. Для цього вихователю повинен приділити максимум уваги формуванню сильної внутрішньої мотивації своїх вихованців.

Нині одним із найважливіших завдань організації позаурочної діяльності школи-інтернату є ліквідація формалізму, який у вихованні гальмує особистісний розвиток дитини, створює передумови для формування духовно вбогої особистості. Сутність формалізму у вихованні – це неповага насамперед до учня, невіра в його сили та розвиток.

Типові прояви формалізму: гонитва за кількістю виховних впливів, а не за їхньою якістю; показний характер виховної роботи; відсутність урахування індивідуальних особливостей учнів; неможливість здійснення дітьми вільного самостійного вибору.

Для правильної організації змістовного дозвілля особливо необхідне вивчення проблем емоційного стану педагогів і учнів, партнерських взаємин між ними. Звідси випливає першорядна роль заступника директора з виховної роботи в організації сприятливого мікроклімату в системі «вихователь – вихованець», адже тонкість і глибина емоційних відносин цієї системи забезпечують якість позаурочної діяльності школи й усього педагогічного процесу.

Треба відзначити труднощі і недоліки в роботі вихователів: недостатня мотивація вихователів; відсутність належної системності в роботі з виховання; перевага словесних методів виховання; недостатній вплив на емоційну сферу дитини і на її самосвідомість.

Розвиток інтелектуального та творчого потенціалу школярів в інтернатних установах, як свідчить досвід, проходить успішніше за умов спільної діяльності дитини й дорослого, коли проводиться спеціальна робота для включення мовленнєвого спілкування в самостійну діяльність вихованців; формування «внутрішнього плану дій». Завдання вихователя полягає в тому, щоб допомогти дитині усвідомити свої дії, підтримати їх і надати їм цілеспрямованого й усвідомленого характеру. Педагог разом з дітьми має планувати майбутню спільну діяльність: розподіляти доручення, визначати порядок дій, обов'язки кожного вихованця, кін-

цеві й проміжні ланки його діяльності. При цьому справжній педагог радиться з ними й охоче приймає будь-які їхні пропозиції. Ввечері він має влаштувати бесіду, як пройшов день кожного вихованця. Такий «усний щоденник» дисциплінує дітей, розвиває пам'ять, увагу, самосвідомість.

Схожого алгоритму дій дотримується більшість вихователів і нашої школи. Щоб виховати самостійність школярів, вони насичують життя дітей різноманітними подіями, збагачують новими враженнями: влаштовують концерти, у яких вони самі беруть участь, інсценують казки, організовують нові ігри. А найголовніше – діти не повинні бути пасивними учасниками подій, що відбуваються, яких раптово кудись ведуть, щось показують, а проживати події активно, чекати на них і готуватися до них.

Нажалі не в усіх школах-інтернатах досвідчені педагоги проводять роботу з організації змістовного дозвілля на належному високому рівні. У більшості випадків така робота ведеться епізодично і не всіма вихователями:

1. На практиці позаурочна діяльність не завжди є умовою і засобом формування всебічного розвинутої особистості, вона має тенденцію перетворюватися на самоціль, систему заходів, ініціаторами й організаторами яких часто виступають дорослі.

2. Зміст позаурочної діяльності не завжди відображає їхню життєдіяльність, а у більшості випадків має загальний, повторюваний щорічно характер і в силу цього притаманну йому тенденцією до формалізму.

3. У позаурочній діяльності переважають формальні заходи, виховний вплив яких на розвиток самостійності учнів часто незначний.

4. У практиці позаурочної виховної діяльності недостатньо використовуються можливості самої сутності позаурочної діяльності: добровільний, свідомий вибір вихованцями засобів позаурочної діяльності, можливість співробітництва, самореалізації та самоствердження вихованців.

У своїй роботі використовуємо ділові, освітньо-медичні, рольові ігри, репортажі, тренінги та інші форми виховної роботи, в процесі яких учні вчаться критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні погляди, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Такі заходи розвивають комунікативне вміння і навички, допомагають встановити емоційні контакти між учнями, забезпечують виховне завдання, оскільки привчають працювати в команді, прислухатися до думки друзів.

Актуальними залишаються слова Я. А. Коменського: «Вихователь повинен бути чесним, діяльним, наполегливим, живим взірцем чеснот, які він має прищеплювати учням». Наші учні – наше майбутнє, і те що ми в них вкладемо, просте в недалекому майбутньому.

Висновки з даного дослідження. Увесь педагогічний колектив та адміністрація нашої школи-інтернату працюють над упровадженням інноваційних технологій виховання підростаючого покоління, що сприяють саморозвиткові творчої особистості учнів. Тому поряд із традиційними формами виховної роботи практикуємо нові інноваційні форми виховних заходів, які передбачають організацію і розвиток діалогового спілкування, що веде до взаєморозуміння, взаємодії.

Література

1. Вирениус А. С. Труд с точки зрения этической / А. С. Вирениус. – СПб, 1904. – 112 с.
2. Воловик А. Педагогіка дозвілля: підручник / А. Воловик, В. Воловик. – Харків: ХДАК. – 1999. – 332 с.
3. Калашин В. Ф. Педагогічні розписи Симона Соловейчика / В. Ф. Калашин, Л. С. Янкова // Виховна робота в школі – 2011. – №8. – С. 2-24.
4. Сухомлинский В. А. Избранные произведения в 5-и томах / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.4. – 670 с.